Quaderns de Vilaniu, 48: 7-14 (2005)

INDALECI CASTELLS, ENTRE LA HISTÒRIA I EL MITE

Margarida Aritzeta Abad i Rafael Castells París

Quan evoquem la figura d'Indaleci Castells no podem evitar que es barregin en la nostra memòria les dades objectives i el mite. Perquè el personatge, que té ben documentada una trajectòria rica i diversa en una de les etapes més interessants del Valls modern, ha travessat les barreres de la història per formar part d'un present *intemporal, que això és el mite.*

En l'exposició comissariada per en Jep Martí amb motiu del 75è aniversari de la seva mort,[1] vàrem tenir la impressió que prenia forma alguna cosa que formava part del nostre imaginari familiar, que havíem rebut a través dels riquíssims relats d'En Rafael Castells i Miquel, o de la seva germana Francina durant les sobretaules de les calçotades o els àpats familiars. Les anècdotes de *l'oncle Indaleci* es concretaven aquí en fotografies, en fragments escollits de la premsa de l'època o escrits que havien anat publicant els seus contemporanis. I res de tot allò no desdeia del que ja sabíem, del que ja intuíem, de l'Indaleci Castells que ja només uns quants, els familiars, manteníem viu a la memòria.

Ara s'escau de retornar-li el lloc a la memòria col·lectiva. I ho fem amb aquest moviment de llançadora (imatge pròpia del tèxtil, que va configurar la vida del Valls en què va créixer Indaleci Castells) que ens portarà del públic al privat, del personal al general, de Valls al món.

[1] Les cites de textos que utilitzem en aquest document són algunes de les que va elegir en Jep Martí en l'esmentada exposició.

Retrat de la família Castells.

Podríem arrencar el nostre itinerari al porxo de la masia, a partir de la fotografia del grup familiar de l'any 1900 feta pel fotògraf vallenc Rozada, imatge i model d'altres fotografies que la família Castells ha anat renovant al mateix indret amb el pas de les generacions. El porxo com a indret de relació, de tertúlia, de conversa. La masia com a exponent d'una manera d'entendre la vida per part de la gent de Valls. La casa oberta.

L'Indaleci Castells s'està dret a l'esglaó més alt, sobresurt del grup ben bé al centre de la fotografia, davant d'una de les columnes que aguanten el porxo. I és exactament això: l'indret on conflueixen les mirades, el lloc que centra la perspectiva de la imatge, a l'indret que sosté i relliga una estructura que aixopluga, que pot acollir molta més gent. La fotografia com a testimoni d'una relació familiar i d'una forma de vida. La fotografia, però, també, com a metàfora d'un ordre més ampli que podriem definir com a *vallenquisme*. Que en el cas de l'Indaleci Castells vol dir, ras i curt, que va dedicar la seva vida, intensament, a Valls. Valls va ser la seva gran família, el seu ideal, la seva joia i el seu neguit. Valls va ser el lloc que va triar per viure quan els joves de la seva edat que podien estudiar buscaven un futur més o menys brillant a la capital. De vegades hem sentit dir: si hagués anat a Barcelona, l'Indaleci podria haver estat... No té sentit plantejar-ho. Ell va triar Valls, com a causa i com a forma de vida, com a treball i com a dedicació; des del periodisme, des de la política, des de l'acció cívica, des de l'ensenyament, la gestió cultural, l'impuls del comerç i de la indústria. I Valls hi va sortir guanyant.

De quin Valls estem parlant?

Quan l'Indaleci Castells va néixer, Valls era una ciutat pròspera, amb una indústria important i una agricultura potent. Amb capacitat, doncs, per a les convulsions socials que van venir, que l'oposició d'interessos en èpoques de forta lluita política i social van provocar. Monarquia o república, liberals o conservadors, catalanistes o botiflers, socialistes utòpics, moviment obrer lluitant pels drets més elementals (les vuit hores, el dret a sindicar-se, les caixes de pensions...) enfront de la patronal. Valls era prou més gran que moltes altres ciutats de la seva mida. Tot això esclatava amb molta virulència. L'any 1887, Valls tenia 13.274 habitants. En canvi, l'any abans de morir l'Indaleci Castells, el 1929, en tenia 11.502.

La família

L'Indaleci Castells va néixer el 8 de març de 1864 en el que havia de ser una família nombrosa. Va ser el tercer fill de Rafael Castells i Nuet i Francisca Oller i Garriga, després de l'Emília i en Rafael (que només va viure 12 hores). Els van seguir en Víctor, l'Eduard (amb qui tiraria endavant la impremta, fundada per l'oncle Eusebi Oller, germà de la mare), la Maria (que es va fer monja i va estar molts anys a Santa Coloma de Queralt), en Rafael i la Teresa (que viu només dos anys). L'oncle Eusebi Oller va ser un prohom vallenc, amb el qual l'Indaleci va tenir sempre una relació molt estreta. No només va fundar la impremta, sinó que va fundar també diversos setmanaris (alguns, en aquells temps, tenien la vida molt curta) i va ser president del casal La Violeta, que va tenir molt de pes en la vida vallenca.

La situació de l'Indaleci Castells com a primer fill baró i el fet que mai no es va casar, així com el seu caràcter decidit i els seus vastos coneixements, el van situar com un referent del nucli familiar, que no només es va mantenir unit per vincles de sang, sinó pels costums i els projectes.

Tres dels germans Castells vivien a la mateixa casa familiar, al número 2 del carrer del Carme, si bé abans havien viscut al primer pis del carrer de la Carnisseria, a la cantonada amb el carrer del Carme: l'Indaleci, l'Emília i en Rafael. L'Indaleci viu en una de les plantes. Als baixos, l'Hermenegild Roca, casat amb l'Emília, hi guarda el ruquet que fan servir per treure l'aigua a la masia. En una altra planta, hi viu en Rafael. En Víctor se n'havia anat a Andalusia.

A part de la casa pairal, hi ha un parell de nexes significatius entre aquest nucli de Castells-Oller que es queden a Valls: la impremta i la masia. Una i altra relliguen el grup familiar amb la ciutat, perquè l'activitat que s'hi duu a terme irradia fortament en l'entorn.

La masia es va construir l'any 1883, per iniciativa de l'Hermenegild Roca i l'Emília Castells. Va ser un lloc d'estiueig on els seguia l'Indaleci, i també l'Eduard i l'oncle Eusebi i en Rafael, amb les seves respectives famílies, però també va ser un centre de relació. A principi d'estiu la família omplia el carro i es traslladava a la masia. Mai

abans de les festes de la Mare de Déu del Carme. L'estada s'acabava a finals de setembre. Podríem pensar que eren uns mesos d'allunyament de l'activitat, de lassitud, gronxada per la calor... En realitat aquells eren uns mesos de contactes humans, de converses inacabables, d'interessos i projectes compartits. Sense la pressa imposada per la urgència dels dies d'hivern, a la masia acudien a xerrar amb l'Indaleci Castells els familiars i els homes del veïnat, els pagesos i els senyors, a discutir amb ell, en principi més informat, perquè des de la primera joventut es dedica al periodisme (l'octubre de 1885 és nomenat redactor en cap d'*El Eco de Valls*, el 1893 dirigeix *El Distrito*, el gener de 1896 dirigeix *La Actualidad*, i des del juliol de 1905 fins a la seva mort, l'any 1930, dirigeix *La Crónica de Valls*, el setmanari local que ha tingut una trajectòria més llarga). Amb ell, que ha estudiat a Barcelona i ha viatjat per Espanya i per Europa, que és un home de món, es pot parlar sempre de qüestions de rabiosa actualitat. En moments crítics, de vertigen polític i social, i Valls en va viure uns quants en vida de l'Indaleci Castells, els grups es formaven a la impremta els hiverns i a la masia als estius per saber notícies: de la guerra europea, de les campanyes de l'Àfrica, de l'arribada del ferrocarril, del progrés de la ciutat.

Lluny d'estar allunyats, doncs, la ubicació de la masia, just al costat del Camí del Bosc, els situava a frec del pas de totes les tartanes que pujaven i baixaven dels Boscos. Aleshores la gent no anava de pressa, la conversa era possible, la relació es mantenia en aquests desplaçaments que la gent feia a poc a poc d'un indret a l'altre. Eren els Boscos on estiuejava en Farrés, o l'Iquino, el director de cinema. On havia estat de jove Narcís Oller, al mas dels Moragas. Al Bosc de Peixets hi havia estiuejat Castelar, el que va ser el darrer president de la Primera República espanyola. La relació no era distant, ans al contrari, la família contava que en algunes ocasions hi havia hagut vallencs que s'havien desplaçat fins a Madrid per sentir els seus discursos. Més avall, la Granja de DoldeLlops, finca que havia estat de la família Sagarra i on ara residia Cèsar Martinell. La masia, doncs, permetia una altra mena de relació, no pas un aïllament.

L'home familiar, l'home d'acció

A l'exposició commemorativa es va poder veure una fotografia de grup familiar dels Castells-Oller a la masia: l'Indaleci Castells s'està dret amb les mans a la trinxa, al cinturó. És un home de trenta-sis anys ben plantat, l'únic del grup que vesteix americana i armilla, de cabell fosc, i barba i bigoti frondosos en una cara prima. En Ferran Casas en descriu l'aspecte a *Valls, a sol i serena*:

> Quan el vaig conèixer, ell havia passat la mitjana edat. No era alt de talla. Tenia els cabells ja cendrosos i es movia i es removia com una faluga, sempre amb les mans a les butxaques dels pantalons, amb un cert moviment com si vacil·lés, la cigarreta penjada als llavis. Duia bigoti, un bigoti bastant espès, tot groguenc de la nicotina acaramullada per la combustió del tabac.

D'acord amb els relats que ens han arribat per via familiar, l'Indaleci Castells era un home bonhomiós amb els seus, però rígid i astut en política. "Era un amic senzill, amb garantia de lleialtat i de consell, usualment afable i d'enginy agut, sempre disposat a ajudar, en tots els problemes, d'una manera cordial", escrivia en Cèsar Martinell. Pel que fa a la seva adscripció política, en Francesc Ballester, bon amic des de l'escola, escrivia: "A mesura que passaven els anys, l'Indaleci va virar políticament a la dreta i jo a l'esquerra."

Liberal amb idees filantròpiques, va ser alcalde de Valls de 1906 a 1910. El seu credo el situa en la línia dels primers demòcrates autèntics, a pesar de la seva adscripció dretana. Ens quedem amb dos fragments prou indicatius de l'explicació del seu ideari, feta per ell mateix, quan analitza les circumstàncies polítiques del que van ser els darrers moments de la seva vida, quan cau la dictadura de Primo de Rivera. En aquella ocasió escriu a *La Crónica de Valls*:

> Es de creer que habrán desaparecido para siempre de nuestra historia los procedimientos de gobierno empíricos, anacrónicos y rudimentarios, aplicables acaso a una colonia naciente, más no a una nación europea, aunque, por culpa de los gobernantes, no del todo europeizada.

Extraordinàriament modernes aquestes reflexions, aquesta mirada a Europa, aquesta definició profundament liberal que podríem completar amb aquesta frase, extreta d'una carta a Miquel Colom Cardany, també de l'any 1930:

> Aspiro [...] a la libertad individual, y a la libertad nacional. Nacional de mi patria: Cataluña. Me ha de ser simpática una federación española, pero establecida por la libre voluntad de las nacionalidades ibéricas.

La influència de la seva personalitat política i cívica s'havia fet notar des de molt de temps abans, quan amb vint-i-set anys va impulsar una transformació definitiva de les celebracions de les Festes Decennals de la Candela en l'edició de 1891. Per primera vegada s'introdueixen activitats cíviques en les celebracions i s'institueix, a proposta seva, la Galeria de Vallencs Il·lustres. També és idea seva la proposta d'aglutinar tots els vallencs forans al voltant de les festes, perquè almenys una vegada cada deu anys tornessin a casa per participar de les celebracions. Si bé és particularment tenaç en les seves idees polítiques, també és capaç de treballar en coalició per al progrés de la ciutat. Escriu a *La Crónica de Valls*:

> En 1° de enero de 1916 era alcalde el señor Magriñá, y yo el segundo teniente. Y el alcalde, el señor Monserrat Cuadrada y yo, convinimos en echar un velo sobre el pasado y en laborar de acuerdo para el bien de Valls. Fueron aquellos dos años de paz y concordia [...] En el orden cultural se logró que en Valls se creara la primera biblioteca popular de la Mancomunidad. En el económico la transformación económica de aquella casa [l'Ajuntament].

D'aquesta col·laboració, efectivament, en sorgeix la primera biblioteca popular de Catalunya, que va ser fruit de la tenacitat d'aquests vallencs, juntament amb en Cèsar Martinell, que sempre li va reconèixer una influència decisiva a l'hora de fer-lo decidir a escriure. Van anar ells mateixos a col·locar els prestatges, i després, els llibres. Però és que la casa de l'Indaleci Castells ja feia temps que s'havia convertit en una mena de biblioteca privada de servei públic. A casa sempre hi havia hagut biblioteca, explicaven els seus nebots, hi havia de tot, des de les novel·les de Jules Verne fins als relats de la Guerra Europea... la gent de Valls acudia a l'Indaleci i li demanava aquest llibre o aquest altre, casa seva era una casa prestatària de llibres molt abans de l'obra cultural de la Mancomunitat i ho va fer sempre de forma altruista, sense buscar-hi cap guany material.

En Josep Magriñà, en deia: "Amb l'Indaleci ens hem barallat tota la vida en el terreny polític. Era un enemic temible, però lleial."

Pertanyia a una generació que contemplava la cultura en un sentit ampli, on la divisió entre les ciències i les arts no tenia el caràcter marcat de separació que té ara, on els homes inquiets relacionaven el país amb la natura, el progrés de les arts i la tècnica, la literatura.

Es fa gran en una època de clara influència romàntica, en què es posen les bases, entre moltes altres coses, de la cultura catalana de la Renaixença. Això vol dir que s'impulsa el conreu literari de la llengua catalana i es van configurant els costums que formen part de la nostra tradició. A Valls, calçots i castells. Malgrat que els castells ja vénen d'enrere, feia més de cent anys que n'hi havia testimonis, els calçots i les calçotades sembla que neixen en aquesta època. Diuen les anècdotes que ens han arribat que l'Indaleci i l'Eduard Castells estableixen, en el decurs d'un sobretaula de calçotada amb diverses persones d'arrel vallenca, allà cap al 1920, l'origen d'aquest àpat tradicional. No van arribar a assenyalar-ne la data exacta. Però van fer notar que el primer que havia menjat calçots a Valls havia estat un individu anomenat Benaiges, conegut amb el sobrenom de Xat de Benaiges, que passava temporades llargues solitari a la seva masia, fent experiments culinaris. Era cap a final del segle XIX, potser entre 1896 i 1898. De tota manera, l'oncle Eladi Homs i Oller, cosí germà de l'Indaleci, en una carta que li adreçava amb data de 1910, li pregunta pels calçots de la masia, cosa que vol dir que ja n'hi havia i que ells en plantaven i en menjaven. Era un gran observador, per això no és d'estranyar que tingués també arguments per explicar les èpoques d'or dels castells: la gent que ve a fer castells, deia, és petita i esquàlida, per això es poden fer castells de tanta envergadura, els castellers vénen de l'Arboç i d'altres llocs, recorda, a peu, amb el farcellet amb la muda i alguna cosa de menjar, i després se'n tornen a peu cap a casa; és gent sacrificada, forta, resistent. I que era un polític hàbil n'és prova que, essent afeccionat als castells com era i essent de Valls, mai no es va decantar públicament per una o altra colla, cosa que a la nostra ciutat sembla del tot impossible.

Segurament, com a fruit d'aquest esperit de l'època que va marcar la seva joventut, li va quedar la voluntat d'emprendre grans empreses que aglutinessin els vallencs i

reforcessin la seva identitat, fites simbòliques però també punt de trobada a partir de la diversitat de credos, projectes i classes socials. Ja hem parlat del seu paper cabdal en la renovació i modernització de les Festes de la Candela. Quan, essent alcalde de Valls, es proposa dur a terme del 26 al 28 de febrer de 1909 una gran celebració del centenari de la batalla del Pont de Goi, aconsegueix un d'aquests moments màgics en què la població s'aboca amb entusiasme a col·laborar, com si no estigués a la cantonada la Setmana Tràgica, que havia de somoure el país al cap de menys de mig any, o no vinguessin de dures controvèrsies socials i polítiques. El poble es va traslladar, a peu, evidentment, al Pont de Goi, on cent anys abans havien estat derrotats pels francesos de Napoleó. Van ocupar l'espai i hi van fer parlaments solemnes i castells. Per tal de dignificar l'acte, l'Indaleci Castells va ordenar traslladar a l'indret les butaques de l'ajuntament, que van ser transportades per carros. Aquest va ser el primer d'una sèrie d'actes commemoratius solemnes, amb participació massiva de la població, que es van anar fent al llarg del territori per commemorar el centenari de la lluita contra els francesos.

Diu un manuscrit d'Antoni Vallespinosa, al qual va tenir accés l'Indaleci Castells, que tal vegada l'únic vallenc que va participar en la batalla del Pont de Goi, sota el comandament del general Reding, va ser un tal Francisco Oller, conegut com a Titu d'Olleret, i encara sense empunyar una arma, sinó que hi tocava "el flautín". La gralla es va conservar al casal familiar dels Castells, emparentats amb la branca Oller, i l'Indaleci va tenir ocasió de comprovar l'exactitud de les notes preses per en Vallespinosa.

Al costat d'aquesta dimensió pública, hi retrobem les anècdotes entranyables de l'home familiar, que els nebots adoren. A l'estiu, des de la masia, anaven a veure passar el tren. Mentre s'esperaven al costat de la via, de vegades, l'Indaleci posava una moneda de deu cèntims sobre el rail, que quedava plana i prima després del pas del tren.

Valls com a fita i com a curiositat

Si bé la dedicació a Valls va omplir la vida de l'Indaleci Castells, el seu interès va anar més enllà del que és l'activitat cívica o la dedicació política. La seva visió cosmopolita, el seu interès per seguir la trajectòria dels vallencs de tota mena que s'havien anat escampant pel món, li va ocasionar algunes anècdotes i atzars remarcables. En un article[2] signat pel seu germà Víctor a Santa Cruz de las Palmas el 15 de desembre de 1907, publicat per l'Indaleci a l'*Almanaque de Valls* de 1908 s'explica un d'aquests atzars, fructífers per al coneixement de la nostra realitat històrica. Diu en Víctor Castells que el seu germà Indaleci li va escriure l'agost de 1890 demanant-li si podia trobar la pista d'un tal Antoni Vallespinosa, que havia residit a Londres, perquè buscant per arxius d'aquella capital si hi havia alguna pista

[2] L'article es diu "Anotaciones de la historia de Valls, por un vallense".

relacionada amb el seu cognom, va sorgir la paraula "Valls". En Víctor va trobar la viuda Vallespinosa en una casa d'un barri de Londres i allà, en un prestatge de la llibreria, al costat de la Història de Valls d'en Puigjaner, hi havia un manuscrit del que havia estat company seu del seminari, amb el qual Antoni Vallespinosa es proposava corregir i ampliar la tria d'episodis de la història que havia fet Puigjaner en la seva obra. Es veu que des de la seva etapa de seminaristes s'havien posat d'acord per anar aplegant informacions i documents de cara a la redacció del llibre, que només en el cas de Puigjaner es va arribar a materialitzar. L'altre company, allunyat de Valls, ja no va tenir ocasió de confrontar les seves anotacions amb l'amic. En Víctor Castells va fer una còpia del manuscrits per al seu germà Indaleci, o almenys dels passatges que li van semblar més sucosos, d'entre els 31 capítols de què constava el manuscrit. Les dades, diu l'articulista, són sovint aprofitables, serveixen per donar llum a força episodis, encara que en alguns casos són pàgines plenes d'ingenuïtat o d'interpretacions romàntiques o irreals dels fets quotidians. D'aquí treu l'Indaleci Castells notícies com la de la participació d'en Titu d'Olleret a la batalla del Pont de Goi, o l'existència d'una anomenada Creu de Valls, de l'orde de cavalleria, instituïda el 1915 per commemorar la data del 25 de febrer de 1809.

La família de l'Indaleci Castells, emparentada amb algunes de les famílies més antigues de Valls, els Oller, els Homs, els Roca..., va funcionar sovint (i encara és tradició que ho faci) com una pinya al voltant de projectes comuns, amb Valls en el punt de mira de tots.